

УДК 343.143

С.В. СЛІНЬКО, докт. юрид. наук, доц., Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СВИДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: докази, свідок, статус, суддя, підслідний

Процесуальний статус свідка був у центрі уваги процесуалістів, які надавали пропозиції щодо удосконалення статусу свідка. Треба відзначити теоретичні та практичні пропозиції Л.Д. Кокарева, О.М. Ларіна, В.С. Шадріна, К.С. Юдельсон [1–4] та ін. Ми виходимо з того, що процесуальний статус свідка у кримінальному процесі викликає суттєві заперечення щодо визначених його прав та обов'язків під час дачі показань. Тому новизна роботи включає теоретичні розробки не тільки чинного кримінально процесуального законодавства, але й проект нового КПК України, який надав новий підхід щодо визначення теорії доказів, а також статусу свідка, як одного з елементів системи доказів.

Свідок є неупередженою особою у кримінальному процесі. На підставі показань свідка сторони приймають рішення щодо винності або невинуватості особи, відносно якої порушена кримінальна справа. Практика має багато випадків, коли свідок змінює показання у судді, розголошує фактичні дані, які стали йому відомі під час досудового слідства, що приводить до руйнування доказів. Обвинувачення втрачає свої процесуальні положення. Практичне значення полягає у розробки статусу свідка для удосконалення можливості надати правдиві показання по кримінальній справі, виявити винного, встановити обставини вчиненого злочинного діяння.

Теорія доказів встановлює, що згідно ст.65 КПК України, ст.77 проекту КПК, доказами по кримінальній справі є фактичні дані, які самі по собі або в їх сукупності дають можли-

вість судді встановити наявність або відсутність обставин злочину, а також визначити елементи які мають значення для правильного вирішення справи.

Теорія кримінального процесу та проект КПК визначають належні та неналежні, допустимі докази, які мають значення для кримінального провадження. Належними є докази про факти, які прямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Допустимі докази можуть бути встановлені під час досудового провадження слідчим, суддею, якщо вони:

- мають суттєві елементи, які дозволяють прийняти процесуальне рішення щодо визначення винної особи у вчиненні злочину;
- окремі докази, або їх сукупність повинні встановити обставини злочину, згідно ст.64 КПК України;
- сторони кримінального процесу під час судового провадження повинні встановити процесуальні умови допустимості доказів по кримінальній справі та їх відношення до головного факту кримінального процесу, згідно ст.64 КПК України;
- докази повинні бути процесуально оформлені у протоколі процесуальної, слідчої або судової дії.

Суддя, який приймає рішення про допустимість доказів по кримінальній справі, повинен мати право дослідити усі обставини вчиненого злочинного діяння, а також докази, які були встановлені під час судового провадження на підставі допиту свідків, потерпілої сторони, підслідного, не обмежуючись доказами, які стосуються обвинувачення.

Згідно ст.80 нового проекту КПК України, суддя під час судового провадження може визначити недопустимими та не належними докази, які стосуються судимостей обвинуваченого або його причетності до інших правопорушень, які не є предметом цього судового розгляду, а також докази щодо характеру або окремих рис обвинуваченого.

Новий проект КПК України встановлює, що суддя може визначити докази допустимими, якщо:

- сторони вважають, що докази є допустимими по кримінальній справі;
- у разі доказування обставин обвинувачення було встановлено, що останній діяв з певним умислом та мотивом, мав можливість для підготовки злочину, не міг обізнатися або помилитися щодо обставин у яких він вчинив відповідне протиправне діяння;
- докази та фактичні дані надав обвинувачуваний які свідчать про дискредитацію обставин злочину, зловживання правом з боку свідка або інших учасників процесу.

Згідно ст.22 КПК України, ст.80 проекту КПК, докази можуть бути визначені суддею недопустимими під час судового розгляду, якщо вони отримані з суттєвим порушення прав і свобод людини та громадянина.

Новий проект КПК визначив загальні положення отримання доказів та встановив положення недопустимості доказів. Аналіз чинного законодавства надає висновки, що недопустимість доказів по кримінальній справі включає до себе, по-перше, отримання доказів незаконними методами, шляхом погроз, обману, насильства. По-друге, докази, які отримані від невідомого джерела не можуть бути допустимими. Якщо суддя під час судового слідства встановить, що докази є недопустимими, то він повинен виключити їх з вироку, вказавши на ці обставини.

Згідно ст.64 КПК України, ст.86 проекту КПК обставини, які підлягають доказуванню по кримінальній справі, суддя визначає за допомогою доказів. Вони включають до себе:

- подію кримінального злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинувачуваного у вчиненні злочину;
- вид і розмір матеріальної, моральної, фізичної шкоди, яку було завдано злочинцем;
- обставини, які обтяжують, пом'якшують покарання чи виключають кримінальну відповідальність.

Згідно ч.2 ст.65 КПК України фактичні дані, які встановлюються під час розслідування кримінальної справи, є показання свідка. Показання свідка повинні бути процесуально оформлені у протоколі слідчої дії, згідно ст.ст.84; 85; 85-1; 85-2; 85-3 КПК України. Ця процесуальна теорема була досліджена Л.Д. Зусь, Л.Д. Кокаревим, В.М. Кузнецовим, В.С. Шадріним. Дані автори надали чітко встановлені процесуальні положення, які знайшли своє відображення у чинному законодавстві [1, 3, 5–7].

Правовий статус свідка можна визначити, виходячи з загальних положень теорії кримінального процесу. Виходячи з правового статусу свідка, який визначається системою юридичних норм, прав та обов'язків як засіб регулювання взаємовідношень між державою та особою можна визначити, що свідок є джерелом фактичних даних. Він надає об'єктивні докази щодо винності або невинуватості особи відносно якої порушена кримінальна справа. Таким чином свідок, як учасник кримінального процесу вступає у кримінально-процесуальні правові взаємовідношення у судді під час дачі показань. Сутність свідка полягає в тому, що між державною та учасником кримінального процесу встановлені правові взаємовідношення, які полягають у тому, що свідок повинен виконати свій цивільний обов'язок та надати показання щодо встановлення обставин злочину, особи, яка його вчинила, або характеристики підслідного відносно його підсудності, коли у суду виникають питання – чи може підслідний відповідати за вчинення злочину, або він не є підсудною особою.

Процесуальний статус свідка у теорії кримінального процесу до кінця не визначений. По-перше, свідок, як вважають ряд авторів, не є стороною у кримінальному процесі, тому що він виконує обов'язок надати показання по кримінальній справі. Якщо ці показання не будуть відповідати правилам допустимості доказів, то свідок несе кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, згідно ст.384 КК України [5, с.157].

По-друге, свідок не має права здійснювати процесуальні дії у кримінальному процесі. Він не має права впливати на процесуальне рішення щодо порушення кримінальної справи її закриття, направлення кримінальної справи до суду. Свідок не може вказувати на зміну обвинувачення відносно підслідного не тільки на стадії досудового, але й судового провадження.

Аналіз даних висловлювань надає підстави для висновку щодо правової доктрини свідка у кримінальному процесі. Кримінально-процесуальні правові відношення виникають та складаються на підставі норм кримінально-процесуального права, правоздатності та дієздатності особи, можливості використовувати свої права під час кримінального судочинства та належних юридичних фактів.

Дієздатність та правоздатність мають, як правило, всі учасники кримінального процесу. З цього теоретичного положення в літературі А.К. Сергун було висловлено думку, за якої правоздатністю свідка у кримінальному процесі є його здатність приймати фактичні данні, які мають відношення до вчиненого злочину та надавати показання [8, с.31–37].

Фактичні данні, як джерела доказів, свідок надає з точки зору своєї освіти, життєдіяльності, здатності надати оцінку вчиненого протиправного діяння. Якщо свідок не має правоздатності, він не може виступати у процесі та надавати свідчення. Правоздатність та дієздатність свідка у кримінальному процесі можна визначити як спеціальний правовий статус.

Спеціальний статус свідка полягає в тому, що він має цивільну відповідальність надати показання по кримінальній справі, забезпечений спеціальною функцією, не має ніякого інтересу відносно підслідного та у разі погроз, здійснення насильства він має право на забезпечення відносно нього засобів захисту з боку правоохоронних органів.

Згідно ст.6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод (Рим, 1950 р.), кожен громадянин має право під час розгляду відносно нього кримінального звинувачення, яке пред'явлено йому на підставі матеріалів кримінальної справи, на публічний, змагальний,

диспозитивний розгляд справи незалежним судом на підставі чинного законодавства.

У даному випадку треба визначити, що відносно свідка, як суб'єкта, учасника кримінального процесу, якому надається захист його прав та свобод, ми можемо говорити про його спеціальну функцію, яка забезпечується правом здійснювати свій цивільний обов'язок. У даному випадку правоздатність та дієздатність свідка поєднується у єдиному правовому статусі. Визначене положення погоджується зі ст.ст.69, 69-1, 70 КПК України, ст.58 нового проекту КПК.

Виникнення процесуальних правовідношень полягає в утворенні юридичних фактів, а саме фактичних даних, які виникають під час порушення кримінальної справи, проведення слідчих дій, допиту свідка. В даному випадку свідок зобов'язаний дати показання по кримінальній справі.

Реформування кримінального процесу, зміна форми процесу з публічної на змагальність привели до встановлення в чинному законодавстві положень щодо декриміналізації відмови свідка від дачі показань. Імунітет свідка включає до себе положення не давати показання проти себе або членів своєї родини. Дане положення імунітету визначено в чинному законодавстві. Стаття 69 КПК України, ст.58 проекту КПК вказують, що не можуть бути допитані як свідки:

- захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

- священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

- професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

- особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в криміна-

льному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

– особа яка співпрацює під псевдонімом у правоохоронних органах.

Свідок має право відмовитися від дачі пояснень, показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, син, дочка, брат, сестра та інші, перелік яких зазначений у сімейному кодексі).

Правовий статус свідка треба визначити виходячи з його прав та обов'язків. Свідок має право:

– знати у зв'язку з чим і за якою кримінальною справою він викликаний та допитується. Під час складання процесуального протоколу допиту користуватися нотатками або документами, коли показання стосуються бухгалтерських розрахунків або фінансових відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

– давати пояснення, показання рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє; при цьому він має право користуватися допомогою перекладача;

– у разі незгоди, непрофесійної діяльності або іншими діями перекладача, які мають суттєві порушення чинного законодавства та протиправно впливають на переклад, він має право заявити відвід перекладачу;

– відмовитися давати показання, якщо вони стосуються особисто його, членів сім'ї та близьких родичів;

– у разі встановлених погроз, насильства він повинен заявити клопотання про забезпечення безпеки його, членів сім'ї у випадках, передбачених законом;

– одержувати відшкодування витрат, пов'язаних з викликом до слідчого, суду для надання показань.

Свідок зобов'язаний:

– з'явитися за викликом до суду;

– давати показання під час досудового слідства, судового розгляду;

– не розголошувати без дозволу органу досудового слідства, державного обвинувача, судді відомості, які стали йому відомі у

зв'язку з виконанням процесуальних обов'язків.

Свідок, якого залучають до проведення процесуальних дій під час досудового слідства, зобов'язаний не розголошувати процесуальних даних, про що слідчий повинен отримати від нього підписку про нерозголошення фактів, які стали йому свідомими. У разі розголошення свідок несе кримінальну відповідальність.

Процесуальна форма кримінального процесу передбачає обов'язок свідка бути присутнім під час проведення слідчих дій. У разі неявки свідка без поважних причин або неповідомлення про причини неявки свідок може бути доставлений примусово через чергову частину органів міліції приводом. У цьому разі на свідка судом покладаються всі витрати, пов'язані з його приводом. Обов'язок свідка дати показання по кримінальній справі включає до себе його обов'язок дати правдиві показання. За завідомо неправдиві показання суду або за відмову від давання показань суду свідок несе кримінальну відповідальність.

Завідомо неправдивими показаннями є пряме, умисне введення слідчого, прокурора, судді, колегіального суду в помилкове ставлення, цілеспрямований обман сторін процесу з боку свідка, який дає неправдиві показання. Неправдиві показання можна визначити з боку таких елементів. Процесуальні елементи охоплюють неправдиві показання як протиправне діяння, яке перешкоджає встановленню істини по кримінальній справі, приводить до не обґрунтованого, незаконного вироку суду.

Кримінальні елементи охоплюють гарантія забезпечення дачі показань з точки зору їх правильності. Якщо показання неправдиві, то настає кримінальна відповідальність тому свідок повинен надати правдиві показання.

Цивільні та суспільні елементи мають під собою положення, які стосуються неупередженості суду, забезпечення авторитету інституту судової влади. Обман у разі судового розгляду кримінальної справи приводить до

порушень прав і свобод інших осіб у кримінальному процесі.

Висновок полягає в тому, що визначені та удосконалені елементи правового, процесуального статусу свідка нададуть практичним працівникам оперативних підрозділів, слідчому, прокурору, державному обвинувачу, судді можливість прийняти процесуальні заходи у разі допиту свідка для визначення обставин злочину, доказів щодо підслідного, встановлення винності або невинуватості особи, відносно якої порушено кримінальне переслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокорев Л. Д. Участники правосудия по уголовным делам / Л. Д. Кокорев. – Воронеж, ВГУ, 1970. – С. 5–15.
2. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу, процессуальные функции /

- А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 45 с.
3. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений / В. С. Шадрин. – М. : Спарк, 2000. – 159 с.
4. Юдельсон К. С. Судебные доказательства в гражданском процессе / К. С. Юдельсон. – М. : Госюриздат, 1956. – 157 с.
5. Зусь Л. Д. Механизм правового регулирования / Л. Д. Зусь. – Владивосток, 1976. – С. 38–41.
6. Корнуков В.М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. – Саратов : СГУ, 1987. – 50 с.
7. Кузнецов Н. П. Доказывание в стадии возбуждения уголовного дела / Н. П. Кузнецов. – Воронеж : ВГУ, 1983. – 64 с.
8. Сергун А. К. О процессуальной правоспособности / А. К. Сергун // Советское государство и право. – 1974. – № 2. – С. 31–37.

Слiнько С. В. Процесуальний статус свiдка у кримiнальному процесi / С. В. Слiнько // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 878–882 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12ccvckp.pdf>

Розкрито правовий, процесуальний статус свідка у кримінальному процесі; надано пропозиції подальшого удосконалення його статусу. Розглянуто особистості допиту свідка для визначення обставин злочину, доказів щодо підслідного, встановлення винності або невинуватості особи, відносно якої порушено кримінальне переслідування.

***

Слiнько С.В. Процессуальный статус свидетеля в криминальном процессе

Раскрыт правовой, процессуальный статус свидетеля в криминальном процессе; представлены предложения дальнейшего усовершенствования его статуса. Рассмотрены особенности допроса свидетеля для определения обстоятельств преступления, доводов относительно подследственного, установления виновности или невиновности лица, относительно которого возбуждено уголовное преследование.

***

Slin'ko S.V. Procedural the Status of the Witness in Criminal Process

The legal, procedural status of the witness in criminal process is uncovered; sentences of the further betterment of its status are introduced. Singularities of interrogation of the witness for determination of condition of a crime, arguments concerning the person on remand, establishment of guiltiness or innocence of the person concerning which one criminal prosecution is raised are considered.